

SOUBOR RUKOPISŮ KNIHOVNY BISKUPSKÉHO ALUMNÁTU V BRNĚ

Jindra PAVELKOVÁ

Abstrakt:

Příspěvek se zabývá souborem rukopisů knihovny Biskupského alumnátu v Brně, které byly v roce 2011 nově zpracovány a jejichž katalog bude vydán tiskem. Článek je tak pouze stručným shrnutím dané problematiky.

V alumnátní knihovně je dochováno 128 rukopisů ve dvou signaturových řadách. Všechny rukopisy jsou novověké, převážná většina z nich vznikla v 18. a 19. století. Nejstarší rukopis pochází z roku 1662/4, nejmladší byl napsán roku 1946.

Klíčová slova:

rukopisy, alumnát, biskupství, zpracování, dějiny knihoven

Když v roce 1951 převzala Univerzitní (dnes Moravská zemská) knihovna v Brně do správy knihovnu zrušeného Biskupského alumnátu, rozhodl se její tehdejší pracovník a správce historických fondů JUDr. Vladislav Dokoupil ponechat tuto knihovnu jako samostatný celek. Vzhledem k tomu, že knihovna musela být z tehdejších prostor urychleně vystěhována, stejně jako mnohé další knihovny, byly na knihy nalepeny provizorní štítky s narazítkovanými signaturami.¹

Po zpracování rukopisů a prvotisků knihovny augustiniánů na Starém Brně, benediktinů v Rajhradě a dalších se dr. Dokoupil dostal i k přípravě katalogu rukopisů alumnátní knihovny. Práce mimo jiné na soupisech tisků 16. století Dokoupila od tohoto katalogu neustále odváděla, až již jeho vydání nestihl. Nebyl však daleko od jeho dokončení. Strojopisný katalog původních 92 signatur rukopisů doplněný o jmenný, místní a věcný rejstřík zůstal na dnešním Oddělení rukopisů a starých tisků Moravské zemské knihovny. Nacházejí se v něm i Dokoupilovy kontroly a korektury.

¹ Příspěvek vychází z úvodní studie nově připravovaného *Katalogu rukopisů a prvotisků Biskupského alumnátu v Brně*.

Ačkoliv byly roku 1993 rukopisy a prvotisky Biskupského alumnátu spolu s celou knihovnou vráceny Brněnskému biskupství a v roce 2011 proběhl i jejich fyzický odvoz z depozitářů MZK, rozhodla se Moravská zemská knihovna k vydání Dokoupilem připravovaného soupisu. Rukopisy byly dle původního strojopisného soupisu nově zkatalogizovány do formátu XML, původní popisy byly doplněny výrazněji jen o informace týkající se písma a písařských rukou, rukopisy stejné písařské proveniencie byly propojeny odkazy, v několika málo případech byla detailněji popsána struktura rukopisů.

Zcela nově byly zkatalogizovány pouze rukopisy, které Brněnské biskupství ještě v rámci zpracování své knihovny vyčlenilo (jedná se o signatury BA93-BA119) a u nichž se dal předpokládat alumnátní původ.

Historický vývoj alumnátní knihovny

Dějinám alumnátní knihovny se nejvíce věnoval V. Dokoupil ve své publikaci *Dějiny moravských klášterních knihoven*.² Jeho práce vychází především z provenienčních záznamů starých tisků, výpůjčního protokolu knihovny³ a dalších několika málo titulů z tehdy existující literatury.⁴ Se zřízením knihovny brněnského alumnátu počítal již návrh biskupského ordinátu z roku 1805. Bylo zde nastíněno vybavení knihovny (s obsahem děl teologických, filozofických, klasických a historických) s tím, že o knihovnu se měl starat jeden z alumnů. V okamžiku, kdy byla stanovována dotace na seminář, byla však knihovna vypuštěna, mohla tedy vznikat a být doplňována pouze soukromými dary.⁵ Roku 1821 se vicerektor František Heller pokusil získat pro knihovnu přidělení ročního paušálu na nákup knih. Gubernium však jeho návrh odmítlo, a knihovna tak i nadále vedle soukromých darů dostávala malý příspěvek na nákup nejnütnějších učebnic z náboženského fondu.⁶ Zůstalo tedy pouze u toho, že se o knihovnu staral některý z alumnů z vyššího ročníku s titulem *prefectus bibliothecae*, který měl k ruce několik pomocníků ze studentů nižších ročníků.⁷

² Dokoupil, V.: *Dějiny moravských klášterních knihoven*. Brno 1972, s. 298–308.

³ Rukopis alumnátní knihovny BA 8.

⁴ Literatura se v podstatě shoduje s literaturou k dějinám alumnátu. Její přehled viz Dokoupil, V.: *Dějiny*, s. 308.

⁵ *Tamtéž*, s. 298.

⁶ *Tamtéž*, s. 299.

⁷ *Tamtéž*, s. 301.

Větší knihovna se v alumnátu začala formovat až roku 1824. Do té doby se z větších celků do knihovny dostaly pouze odkazy faráře a děkana v Telči a posléze v Židlochovicích Jana Sarkandra Ježka, faráře v Lipůvce Jana Křtitele Koppa a prvního ředitele alumnátu Aloise rytíře Ruprechta.⁸

I po roce 1824 pokračovaly žádosti alumnátních představených o přidělení finanční dotace na pořizování knih. Tyto žádosti byly ovšem ve většině případů oslyšeny, i nadále se jen výjimečně dařilo získávat jednorázové příspěvky na nákupy. V roce 1880 tak knihovna čítala „pouhých“ 2000 děl a 4100 svazků. K jejímu podstatnému zvětšení došlo až o deset let později, kdy se podařilo odkoupit od ředitele ústavu Josefa Pospíšila knihovnu bývalého gymnaziálního profesora Karla Šmídka o 800 svazcích a byly získány dva velké odkazy – bývalého ředitele alumnátu a brněnského kapitulního děkana Ferdinanda Panschaba o 4240 svazcích (s velkou částí starých tisků) a vídeňského dvorního faráře a kapitulního probošta Johanna Schwertze o 3404 svazcích (se 300 starými tisky).⁹ Do počátku 20. století se pak knihovna rozrůstala především dary samotných alumnátních profesorů – např. Josefa Chmelíčka, Františka Kyzlinka či Otmara Mussila.¹⁰

Pravidelné doplňování knihovny bylo zajištěno až počátkem 20. století. Ročně na něj byla alokována částka v průměru 1000 zlatých. Kolem roku 1912 tak knihovna dosáhla již 10 000 titulů v dvojnásobném počtu svazků.¹¹ Rukopisů bylo v roce 1900 evidováno 10 kusů.¹² Správu měl na starosti jeden z alumnátních představených, kterému k ruce sloužili dva alumnové – prefekt a viceprefekt knihovny. Ke katalogizaci knihovny však patrně došlo až po 1. světové válce. V doplňování knihovního fondu se pokračovalo, s přerušením za okupace, až do roku 1950. K evidenci knih sloužil lístkový katalog nepříliš vysoké úrovně, který zřejmě vznikal vždy o prázdninách prací některých bohoslovců.

V roce 1951 tvořilo fond téměř 35 000 svazků novější literatury, která zcela odpovídala činnosti teologického ústavu. Historický fond sestával z cca 3000 svazků.¹³ Z roku 1972 pochází údaj V. Dokoupila o tom, že v knihovně

⁸ *Tamtéž*, s. 299.

⁹ Dokoupil, V.: *Dějiny*, s. 302.

¹⁰ Dokoupil, V.: *Dějiny*, s. 303.

¹¹ *Tamtéž*, s. 305.

¹² Bohatta, J. – Holzmann, M.: *Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie*. Wien, 1900, s. 12.

¹³ Vobr, J.: *Klášteří knihovny ve státní správě 1950–1990*. Duha 1/1991, s. 9.

je „také asi padesát rukopisů, jsou to však z valné části bezvýznamné opisy přednášek profesorů na teologickém ústavu zapsané jednotlivými posluchači, a kromě toho též několik starších asketických rukopisů“. Od tohoto okamžiku se však soubor rukopisů výrazněji rozrostl. Jednak byly patrně některé další rukopisy nalezeny v běžném knihovním fondu alumnátu a vyčleněny jako samostatná signaturová řada, jednak byly k souboru v letošním roce přiřčeny další rukopisy nalezené v alumnátní knihovně. Jako samostatná řada signatur byly ponechány rukopisy z knihovny brněnského biskupa K. B. Skoupého. Tyto byly k alumnátním rukopisům přiřčeny proto, že s největší pravděpodobností do této knihovny patřily, což dokládá také např. stejný písař píšící jeden rukopis ze základní signaturové řady alumnátních rukopisů a jeden z rukopisů z knihovny biskupa Skoupého.¹⁴

Rukopisy knihovny Biskupského alumnátu v Brně

Soubor rukopisů knihovny Biskupského alumnátu v Brně sestává ze 128 svazků. Rukopisy jsou rozděleny do dvou signaturových řad, a to na vlastní knihovnu Biskupského alumnátu (sg. BA), částečně ovšem na konci signaturové řady doplněnou původně nealumnátními rukopisy, a rukopisy z knihovny brněnského biskupa Karla B. Skoupého (sg. BASK). Některé ze „Skoupého“ rukopisů však patrně původně patřily do alumnátní knihovny.

Všechny rukopisy jsou novověké, převážná část z nich vznikla v 19. století. Do 18. století se z celkového počtu rukopisů hlásí 35 svazků, dva rukopisy jsou z přelomu 18. a 19. století. 95 rukopisů bylo napsáno v 19. století, dva na přelomu 19. a 20. století a posledních šest se hlásí do století dvacátého. Nejstarší rukopis – Kancionál evangelický¹⁵ – vznikl dle provenienčních poznámek v letech 1662/4, jedná se ovšem o jediný rukopis ze 17. století. Nejmladší rukopisy z vlastní alumnátní knihovny pocházejí z roku 1911 a jedná se o katalogy knihovny.¹⁶ Do katalogů se dopisovalo a prováděla se v nich revize ještě v roce 1918. V případě Skoupého knihovny pocházejí dva rukopisy z 2. poloviny 18. století, pět se jich hlásí do 19. století (tři jsou z 1. a dva z jeho 2. poloviny) a dva rukopisy vznikly ve 20. století. Nejstarším rukopisem Skoupého knihovny je řehole řádu alžbětinek z roku 1758,¹⁷ nejmladším pak záznam kněžských exercicií zachycující seznam účastníků dvou kurzů

¹⁴ Sg. BA68 a sg. BASK1.

¹⁵ Sg. BA48.

¹⁶ Sg. BA43, BA44.

¹⁷ Sg. BASK9.

konaných 19.–23. a 26.–30. srpna 1946.¹⁸ Tento rukopis je také nejmladším rukopisem celého souboru.

Z hlediska jazykového je převážná většina rukopisů německých. Němčina je téměř výhradním jazykem katalogů alumnů,¹⁹ převažuje také u záznamů přednášek,²⁰ opisů starých tisků²¹ a modlitebních knih.²² Německý je také rukopis řehole alžbětinek z roku 1758.²³ Převaha němčiny je samozřejmě dána jednak jazykově německým brněnským prostředím a také tím, že většina rukopisů vznikla do poloviny 19. století, tedy do doby, než se v alumnátu projevila vliv revolučních let 1848–1849. Český vliv (a tedy čeština) se nejvíce projevuje v rukopisech, které mají vztah k české bohoslovecké knihovně, založené Františkem Cyrilem Kampelíkem roku 1832 a obnovené v roce 1849 působením J. N. Soukopa a K. Orla.²⁴ Co do počtu rukopisů následuje majoritní němčinu (78) latina (39).

Po stránce oborové odpovídá skladba rukopisů alumnátní knihovny jednak skladbě studia na Biskupském alumnátu a také chodu alumnátu²⁵ a jeho knihovny. Zastoupeny jsou zde tedy jednak katalogy knihovny²⁶ a alumnů²⁷ (především studentů 1. ročníku teologie)²⁸ a pak především záznamy přednášek, ať již z Brna či z Olomouce, a opisy učebnic.

¹⁸ Sg BASK3.

¹⁹ Sg. BA1-BA8, BA71-BA91, latinský katalog je pouze rukopis sg. BA10.

²⁰ Ze 34 rukopisů zachycujících přednášky (převážně teologické) je 22 v němčině, 10 v latině a dva rukopisy jsou psány česky (oba z 2. pol. 19. století). Jeden rukopisný latinský záznam přednášek pochází z Innsbrucku (sg. BA2), německé záznamy přednášek Johanna Babora (sg. BA22- BA35) pak z teologického lycea v Olomouci.

²¹ Zde již převaha není tak výrazná, německých rukopisných opisů starých tisků je sedm, latinské čtyři. Ve třech případech je pak latina doložena u doplňků tištěných učebnic (sg. BA19, BA20, BA21).

²² Pět knih německých oproti jedné latinské a jedné české. Latina pak ale dominuje u knih liturgických (kniha hodinek sg. BA66, antifonář, sg. BA108).

²³ Sg. BASK9.

²⁴ O problematice více viz Charouz, J. Z.: *Brněnský alumnát*, s. 56–57.

²⁵ Z těchto rukopisů jmenujme především soubor věnující se alumnátní kuchyni a podávaným (sg. BA1- BA7) a nakupovaným potravinám (sg. BA95) a také účty z obchodu u Karla Umlaufa v Brně.

²⁶ Sg. BA8, BA9, BA11, BA43, BA44, BA93, BA94, BA104.

²⁷ Sg. BA10, BA102.

²⁸ Sg. BA71-BA91.

Část z rukopisů byla patrně krátce po založení alumnátu získána z Olomouce či od některého z olomouckých studentů. Toto je především případ záznamů přednášek biblické exegeze (staro-²⁹ i novozákonní)³⁰ Jana Babora. Stejně tak jsou záznamem Baborových olomouckých přednášek, posléze vyšlých tiskem, též dva rukopisy starozákonní archeologie a židovských dějin.³¹

V alumnátní knihovně zůstaly uchovány rovněž rukopisné záznamy přednášek dogmatické teologie, ve většině případů vzniklé v brněnském semináři. Nejstarší pochází z akademického roku 1835/1836 a jeho původcem je František Hons.³² K brněnským rukopisům se pak řadí rovněž záznam přednášek konaných na teologické fakultě univerzity v Innsbrucku v roce 1871,³³ zachycující přednášky profesorů Ferdinanda Aloise Stentrupa³⁴ a švýcarského teologa Huga Honse.³⁵

Z oboru církevních dějin jsou v knihovně dochovány tři rukopisy, z nichž jeden vznikl po roce 1792, nejpozději však počátkem 19. století,³⁶ a jeho místo původu je tudíž rovněž nutno hledat mimo vlastní brněnský alumnát. Zbylé dva rukopisy církevní historie naopak pocházejí z 2. poloviny 19. století a minimálně u jednoho z nich víme bezpečně, že je alumnátní provenience, neboť se jedná o záznam přednášek brněnského profesora církevních dějin Antonína Heinische, který v semináři působil v letech 1839–1858.³⁷

Mimobrněnské jsou naopak dva rukopisné záznamy přednášek církevního práva ve formě otázek a odpovědí, napsané v letech 1787–1803.³⁸ Stejná písařská ruka psala i další záznam církevněprávních přednášek vzniklý počátkem 19. století, tedy rovněž mimo brněnské učiliště.³⁹ Brněnské provenience jsou tři církevněprávní rukopisy.⁴⁰ Brněnského původu jsou i tři rukopisy

²⁹ Sg. BA28-BA31, BA32.

³⁰ Sg. BA24-BA27, BA32.

³¹ Sg. BA22, BA23.

³² Sg. BA15.

³³ Sg. BA52.

³⁴ Další informace o Stentrupovi s odkazy na jeho publikační činnost viz <https://portal.d-nb.de/>.

³⁵ Další informace o Hurterovi viz <https://portal.d-nb.de/>.

³⁶ Datace vzniku rukopisu vychází z dalších dvou rukopisů psaných touž písařskou rukou. Jedná se o signatury BA39 a BA92.

³⁷ Charouz, J. Z.: *Brněnský alumnát*, s. 47.

³⁸ Sg. BA39, BA40.

³⁹ Sg. BA92.

⁴⁰ Sg. BA14, BA105, BA109.

církevního manželského práva vzniklé po roce 1870. Dva z nich jsou psány stejnou písařskou rukou a rukopisy na sebe vzájemně navazují.⁴¹ Kromě záznamu přednášek obsahují první dva rukopisy také odkazy na literaturu, z níž nejmladší je z roku 1870.⁴²

Rukopisy z oblasti morální teologie jsou v alumnátní knihovně dochovány tři, vznikly však dříve, než byl v Brně seminář založen (v roce 1757), a vzhledem k jejich majiteli – Hermolaovi Bendovi – pocházejí patrně z Dačic, kde bylo klášterní studium založeno roku 1755.⁴³ Z ostatních oborů, které se objevily ve vyučovacích plánech alumnátu a ke kterým jsou dochovány rukopisy, jsou přednášky z hebrejštiny a aramejštiny. Tento záznam přednášek se ovšem nedochoval v alumnátní knihovně, ale v archivním fondu alumnátu a zapsal jej alumen Josef Höchsmann v roce 1811.⁴⁴ Opominout bychom neměli ani záznam přednášek z logiky vzniklý před nebo v roce 1859. Dle vloženého lístku s provenienčním záznamem je psal nebo vlastnil gymnazista Petr Wenzel.⁴⁵

Alumnátního původu je opis rukopisu životopisu Martina Středovského od Jana Dilata. Dle napodobeného provenienčního záznamu bylo dílo opsáno podle rukopisu uloženého v Cerronih sbírce (v Moravském zemském archivu v Brně).⁴⁶ Dnes je v knihovně již jen z 2. část rukopisu, na základě vloženého lístku lze usuzovat, že se ale v knihovně nacházely původně obě části, 1. byla zapůjčena na Velehrad.⁴⁷

Z knihovny brněnského biskupa Karla B. Skoupého pocházejí dva rukopisy řeholí. První je opisem z 2. poloviny 19. století konstitucí papeže Řehoře XV. pro řád piaristů z 31. ledna 1622. Konstituce pojednávají o řádových kapitulách, jednotlivých provinciích a také o piaristickém školství.⁴⁸ Druhý přináší řeholi řádu sv. Alžběty a obsahuje mimo jiné i opis buly papeže Lva X. o řeholi terciárek sv. Františka. Rukopis byl dle vrocení na titulu sepsán roku 1758.⁴⁹

⁴¹ Sg. BA36, BA97.

⁴² Sg. BA36, BA37.

⁴³ Sg. BA45, BA46, BA47.

⁴⁴ MZA Brno, E 101, i. č. 139.

⁴⁵ Sg. BA58.

⁴⁶ MZA Brno, Cerronih sbírka, sg. Cerr II. 116.

⁴⁷ Sg. BA53.

⁴⁸ Sg. BASK8.

⁴⁹ Sg. BASK9.

Větší skupinu rukopisů tvoří též knihy modlitební a liturgické. Modlitební knihy dochované v alumnátní knihovně ve své většině vznikly před ustanovením bohosloveckého studia v Brně a do alumnátní knihovny se dostaly od soukromých majitelů v průběhu 19. století.⁵⁰ Českého původu jsou dvě modlitební knihy z konce 18. století.⁵¹

V roce 1750 byl patrně v brněnském františkánském klášteře sepsán kolektář – *Florilegium selectissimarum...*⁵² Z druhé poloviny 18. století pochází torzo rukopisu knihy hodinek, obsahující litanie, antifony, modlitby a kolekty.⁵³ Z liturgických knih jsou v alumnátní knihovně zastoupeny evangelický kancionál a antifonář.

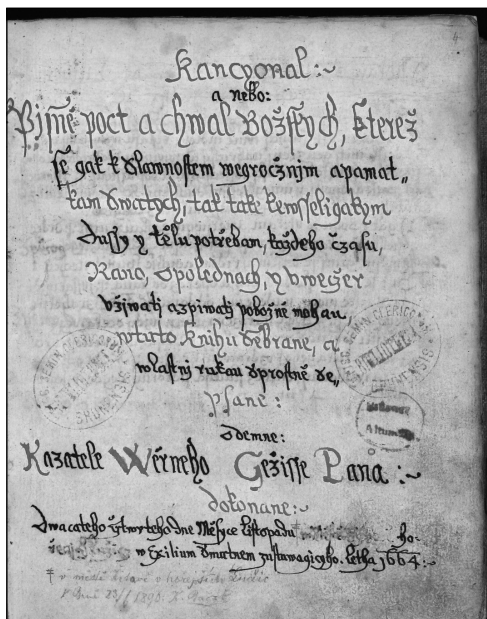
Obrázek č. 1: Razítko biskupského alumnátu (foto V. Kaplan, MZK)

⁵⁰ Sg. BA65.

⁵¹ Jeden rukopis je datován do roku 1793 (sg. BASK1), vznik druhého je položen do konce 19. století obecně (sg. BA68); o problematice modlitebních knih více viz Horáková, L.: *Učňovoj novověkých rukopisně tradovaných modlitebních knih na území jižní Moravy*. Netišťená dizertační práce na FF MU. Brno 2010, s. 266.

⁵² Sg. BA69.

⁵³ Sg. BA66.

Obrázek č. 2: Titulní list nejstaršího z alumnátních rukopisů (foto V. Kaplan, MZK)

Literatura:

- BOHATTA, J. – HOLZMANN, M. *Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie*. Wien 1900. 576 s.
- DOKOUPIL, V. *Dějiny moravských klášterních knihoven*. Brno 1972, s. 298–308.
- HORÁKOVÁ, L. *Vývoj novověkých rukopisně tradovaných modlitebních knih na území jižní Moravy*. Netištěná dizertační práce na FF MU. Brno 2010
- CHAROUZ, J. Z. *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807–1950*. Brno, Biskupství brněnské 2007. ISBN 978-80-239-7366-2. 92 s.
- ŠVÁBENSKÝ, M. *E 101 Alumnát Brno 1801–1950, Inventář*. Brno 1987.
- VOBR, J. *České tisky Moravské zemské knihovny v Brně a jihomoravských klášterních knihoven z let 1501–1800*. Brno, MZK 2005. ISBN 80-7051-162-1. 501. 388 s.
- VOBR, J. *Klášterní knihovny ve státní správě 1950–1990. Duha 1/1991*, s. 2–9.

Summary:

The paper pursues the collection of manuscripts of Bishof alumnat in Brno, that were new catalogue in the year 2011 and the catalogue of which will be printed in the same year. The paper is only the short summary of the isme of this manuscripts.

In the library of the alumnat is 128 manuscripts in two rows of signature. All the manuscripts are of moderne times, major of them were created in 18. and 19. Century. The oldes manuskript was written in the year 1662/1664, the youngest in 1946.

Key words:

manuscripts, alumnat, bishopric, catalogue, history of libraries